

чалася робота над укладенням *Острозької Біблії*. Є певні підстави вважати, що зінківсько-маначинський список з'явився на Волині, у володіннях князів *Острозьких* та Вишневецьких (можливі місця його появи села Зіньки, містечка Зіньків та Маначин). Острозькі книжники могли бути знайомі з ним і використали при укладенні *Острозької Біблії*.

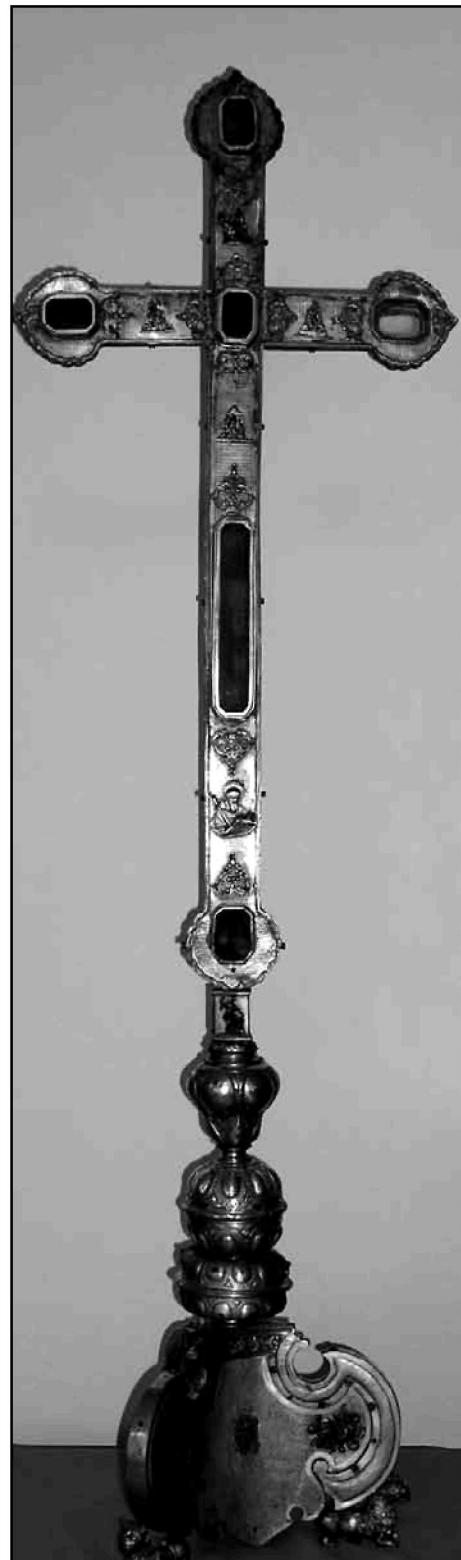
Література: Возняк М. С. Історія української літератури: У 2-х кн. – 2-ге вид., випр. – Львів, 1992. – Кн. 1; Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1995. – Т. 5. – Кн. 1; Кралюк П. М., Торконяк Р., Пасічник І. Д. Острозька Біблія в контексті української та європейської культур. – Острог, 2006.

Петро Кралюк

Золотарство Острожчини

Про рівень ювелірного мистецтва в регіоні свідчать декілька збережених пам'яток, описані в документах чи зображені на портретах прикраси, переліки коштовностей, поодинокі, здебільшого, випадкові згадки про золотарів. Найкращі умови для розвитку цього ремесла склались тоді, коли Острог став резиденцією великого гетьмана князя К. І. Острозького (бл. 1460-1533), найбільшого після великого князя литовського достойника держави.

У 1507 р. князь подарував *Дерманському монастиреві* Євангеліє в коштовній оправі, срібний позолочений потир, дискос, ложицю, хрест із мощами, інше церковне начиння. Очевидно, зроблені вони були місцевими українськими майстрами. Правдоподібно, острожани виготовляли вироби для князівського двору, православних та католицьких храмів, багатих верств Волині. Однак і з-за кордону привозились на Волинь ювелірні вироби. Так, у 1525 р. гетьман замовив у Німеччині “воздвиженський” позолочений хрест для збудованої ним в острозькому замку кафедральної Богоявленської церкви.

*Хрест напрестольний.
Початок XVII ст.*

До XVI ст. можна також віднести напрестольний хрест із *Миколаївської церкви м. Острога*. Хрест виконаний у готичному стилі і тільки в орнаментації вгадується вплив Ренесансу, що на той час уже повністю панував у Західній Європі. Можливо майстер, який виконував замовлення православного вельможі, проходив навчання в Німеччині або Польщі, звідки й перейняв специфіку виготовлення та оформлення подібних речей.

Фрагменти тодоровського пояса

У заповіті князя Іллі Острозького 1539 р. згадуються: “зброя моя сребреная, которая тут у скарбі моїм есть на чорном оксамите, і пояс тодоровской, і другая зброя на чорном оксамите, которая есть у пана Кгабриеля Тарла, которое сребро мое есть у Тарла же, остроги, шкофея. Тую зброю одну і тоє сребро... тот пояс тодоровской ободравши іс того сребра” він заповів на окування ікон. Згадані пояси набули значного поширення серед української та польської шляхти у XVI – XVII століттях. Метал із двох срібних панцирів князь заповів на виготовлення оправ для ікон Богородиці, Богоявлення, св. Михаїла для острозької церкви, і для ікони цього ж архангела в Межиріччі.

У тестаменті згадуються два намиста (княжий подарунок Беаті) які не могли бути

продані й мали б дістатися їхній доньці або синові. Можливо, що саме вони відтворені на відомому портреті княгині. У стилі Відродження виконане срібне обрамлення ікони Межиріцької Богородиці (написаній наприкінці XV ст. або в першій третині XVI ст.), яка за традицією вважається паладіумом роду. На кіоті викарбувано рослинний та тератологічний (змії) орнамент. Можливо, цей сюжет був запозичений із давньоукраїнських змійовиків, як символ перемоги Богоматері над нечистою силою.

Унікальну золоту медаль *B.-K. Острозького* було викарбовано на якомусь із монетних дворів Речі Посполитої. Її аверс містить погрудне зображення князя в хутрі. Розташований попід край латинський напис: “CONSTANTIN CO.D: G. DUX OSROGIAE. P. KIO. M. T. WO; C. W.” (“Костянтин Константинович, Божою милістю князь Острозький, київський воєвода, маршалок Волинської землі, володимирський староста”). На реверсі – герб князя та анаграматичний латинський напис навколо: ANAGR: En. Vt. Vox. Insons. Dicit IN. Astra. SVOS. (“Ось як громогласний голос веде своїх на небо”).

Можливо, саме цю медаль завжди брав із собою в дорогу син *Василя-Костянтина* – князь Януш. Традиції виготовлення таких пам’яток здавна існували в цьому роді. *Дерманський монастир* ще в XIX ст. мав дерев’яний хрест, у який була вмонтована медаль 1516 р. з портретом К. І. Острозького. Вона, мабуть, була виготовлена на честь перемоги, яку гетьман отримав у битві під Оршею над російськими військами 8 вересня 1514 року.

Із пов’язаних із *B.-K. Острозьким* ювелірних виробів відомо про чашу з його гербом, яка зберігалася в острозькому костелі ще в 1910 році. В інвентарі Дубенського замку 1616 р. згадані князівські шаблі, оправлені золотом, рубінами, смарагдами, та інші дорогоцінності.

До цього часу, правдоподібно, належить і основа переробленого на початку XVII ст.

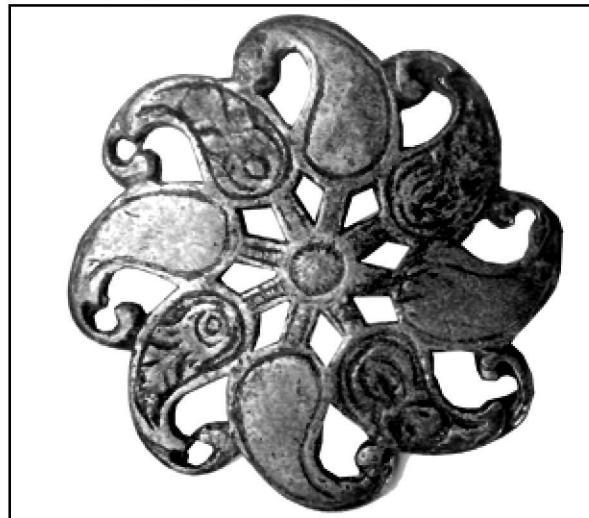
напрестольного хреста (ОДІКЗ). Його седес стойть на трьох стилізованих левах. Використання таких елементів характерне для творів, замовлених князями Острозькими. Два підсвічники 1575 р., відлиті гданським майстром Лукою Фріделяном на замовлення В.-К. Острозького (у музеях Острога та Дубна), надгробок К. І. Острозького в Успенській церкві Києво-Печерської лаври (1579 р., автор С. Чешек) та надгробок Януша Острозького в Тарнові (1620 р., автор Я. Пфістер) також опираються на трьох левів.

Про прикраси й світські вироби золотарів Острожчини можна судити з живописних портретів (дійшли в пізніх копіях) та описів майна. Багатство та різноманітність ювелірних виробів, які зберігались у приватних осіб та церковних інституціях Острога, ілюструє список дорогоцінностей тамтешнього єзуїтського колегіуму з 1649 р.: “Золото: хрест прикрашений рубінами, 2 великих хрести, 2 персні з рубінами, 11 золотих гудзиків з діамантами, 4 золоті вотивні таблиці, 2 золоті тарілки. Срібло: 2 монстранції, 34 позолочені чащі з чернью, срібна позолочена чаша з емаллю та чернью, релікварій у формі монстранції, 2 позолочені чащі з накривками, 10 великих ліхтарів, 6 різних ліхтарів, 8 салонних ліхтарів, 2 великих канделябри, 2 великі лампи, хрест великий із розп'яттям, 3 великі чащі з накривками для зберігання святих дарів, дзбан срібний із мистецьким різьбленнем (зі зламаним одним вухом), 2 посудини для вмивання рук, релікварій св. Розалії у вигляді труни, 10 таблиць вотивних до образу Станіслава Костки, 12 “блях” і 24 “наріжників” із вівтаря св. Станіслава Костки, 9 вотивних таблиць із вівтаря Матері Божої Лоретанської, 7 вотивних таблиць і корона до св. Алоїзія, 3 корони і промені до ікон ..., 29 квітів срібних, 44 срібні зірки, ланцюг золотий, 2 гудзики, великий набалдишник і 2 бляхи від хоругви гетьмана Ходкевича, 2 малі набалдашники від намету Ходкевича”.

Персні Януша Острозького

Більшість зі згаданих речей пожертвувала колегіуму A.-A. Острозька-Ходкевич. Так, 1633 р. вона подарувала золоту чашу з дорогоцінним камінням вартістю в 12 000 злотих, в 1637 р. – два канделябри аугсбурзької роботи і т. ін. Величезною була вартість цих речей: згодом за вирученні кошти від продажу коштовностей – 35 000 злотих – езуїти завершили будівництво костелу, а продавши столове срібло княгині, перекрили його черепицею.

Аграф

Порівняно з іншими містами Волині в Острозі було відносно багато ювелірів. Найдавніша документальна згадка про острозьких ювелірів походить із 1547 року. На Зарванській вулиці в 1576 р. жили майстри “Степан золотар” та “Яцько золотар”, а також “реместников товариши” “Каленик зо-

лотарчик”, “Стась золотарчик”. Натомість тоді ж у Дубні, резиденції В.-К. Острозького, не згадано жодного ювеліра. У списку власників будинків міста 1603 р. вдалось виявити (серед них, чиє прізвисько означало фах) на Луцькій вулиці Яна Злотника, на Заваллі – Олену Злотничку. У 1609 р. згаданий золотар Лука, який підтримував контакти зі Львовом. До цього міста перед 1613-1614 рр. переїхав острозький золотар Матвій.

Канак

Такі зв’язки були закономірними, оскільки Львів на той час був великим економічним та культурним центром України, зокрема, тут було розвинуте ювелірне мистецтво. Тому саме звідти власник Острога Януш Острозький у 1613 р. запросив Францішека Клюбича. Він мав виготовити срібний вівтар для чудотворної ікони Богородиці у костелі сусіднього з містом Межиріччя. Якісь золотарські роботи виконував для цього храму острожанин Павло Похилий (згаданий у 1616 та 1622 рр.). У 1622 р. на Красній Горі мав будинок українець-золотар Микола, в цьому районі міста жив золотар Войцех (згаданий у 1631, 1635, 1638 рр.). Перед 1629 р. Павло Каленикович та Іван Лопатович, який тоді повернувся на батьківщину, до м. Рівного, навчали свого фаху Миколу Поболовецького. Останній після цього помандрував у “науці своїй до міст славніших до Польщі для науки ремесла”.

Із ще однієї згадки знаємо, що перед 1633 р. помер острозький ювелір Христофор Полежай. У 1642 р. острозькому костелові подарував срібний келих якийсь Павло золотар. Ще перед 1624 р. в місті був організований цех золотарів.

Фрагмент шати ікони Межиріцької Богородиці зображенням змії

Він, правдоподібно, проіснував до кінця XVII ст., бо в описі міста за 1707 р. фігурує лише один золотар.

Джерела: Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. В. Атаманенко. – Київ – Острог – Нью-Йорк, 2004. – С. 50, 51, 75, 77, 89, 91.

Література: Александрович В. Мистецьке середовище Острога епохи Академії (1570-1630 рр.) // Острозька давніна: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 65-66; Бендюк М. Золотарство Острожчини. – Острог, 2009; Його ж. Розвиток золотарства з XVII ст. на прикладі окладу ікони “Богородиці Одигіттії” з Межиріцького монастиря // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали X міжнародної наукової конференції. Луцьк, 17-19 вересня 2003 року. – Луцьк, 2005; Зуб Д. Нариси з історії Галичини. – Львів, 2003. – С. 254; Каро Я. Beata и Гальшка // Киевская старина, 1890. – С. 95-97; Петренко М. З. Українське золотарство XVI-XVIII ст. – Київ, 1970. – С. 26; Ричков П. А., Луц В. Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – Київ, 2002. – С. 110, 141, 143; Руй О. Невідомий реферат острозького гімназиста про Богоявленський собор в Острозі // Острозький краєзнавчий збірник. – Вип. 2. – Острог, 2007. – С. 109; Устав Братства імені князей Острожских под покровом преподобного князя Фёдора. – Почаев, 1909. – С. 10; Paszenda J. Sj. Architektura kolegium jezuitów w Ostrogu. Sztuka pogranicza Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym od XVI do XVIII wieku. – Warszawa, 1998. – S. 298; Załęski S. Jezuici w Polsce. – Kraków, 1905. – T. 4. – Cz. 3. – S. 1254, 1263-1264, 1284.

Микола Бендюк